

APPONYI

KÉT EMBERÖLTŐN keresztül magasztos eszmékért folytatott küzdelmekkel teli élet záródott le a lelkében megrendült magyar nemzet mélységes gyásza és az egész világ rokonszenves részvéte közepett a távoli Genfben, amely ezidőszerint nem minden alap nélkül a világ politikai fővárosának érzi magát és amely a nagy halott áldásos működésének és ragyogó szónoki sikereinek utolsó színhelye volt. A magyar politikai fejlődés két emberöltőn keresztül magán viseli Apponyi nemes egyénisége befolyásának bélyegét. A sors megtagadta tőle azt, ami minden államférfiül működés koronája, hogy vezető helyen, saját eszméi és elgondolásai szerint ő maga formálja ki a nemzet életének egy bizonyos szakát. Megfosztotta őt attól, ami gyakran jutott nálánál kisebbeknek osztályrészüll, hogy ennek a nemzeti életnek egy hosszabb vagy rövidebb korszaka az ő nevéhez fűződjék. Deák Ferenc, Tisza Kálmán, Wekerle Sándor, Széli Kálmán, Tisza István és Bethlen István korszakai mellett hiába igyekezniék körülhatárolni az újabb magyar történetben egy olyan időszakot, amelyet Apponyi-érának lehetne elnevezni, — a koalíció korszakában ő csak egyike volt a mérvadó és vezérlő egyéniségeknek, aki hozzá még nem is állt politikailag elsőrangú fontosságú helyen. Hatása a magyar politikai fejlődésre mégis sokkal nagyobb volt, mint sok olyan államférfiúé, akit a sors belevetett a gyakorlati államférfiúi alkotások tűzpróbájába. Ez a hatás két emberöltőn keresztül főleg a magyar közvélemény kialakítása, a magyar politikai gondolkodás útjainak megszabása terén nyilvánult meg. Egy angol államférfi mondotta egyszer: „Engedjétek, hogy én formáljam ki a nemzet gondolkodását, vágyait és előítéleteit és nem törődöm vele, hogy ki csinálja meg a nemzet törvényeit.“ Apponyinak ez a feladat jutott. Felbecsülhetetlen nagy hatása volt a magyar nemzet politikai gondolkodásának, vágyainak és talán előítéleteinek is kifejlesztésében és nem kellett törődnie vele, kik csinálják az ország törvényeit, mert a nemzet politikai fejlődésének és vele együtt a törvényhozás munkájának irányát nagyrészen mégis azok a politikai elgondolások szabták meg, amelyeket senki nálánál határozottabban nem tudott a nemzet lelkivilágába belevinni és ezek a bennük rejlő óriási erővel elsepertek akárhány olyan törvényt, amely ezen elgondolások keresztülhatolásának és érvényesülésének útjában állott.

Aki azt a nagy hatást, amelyet Apponyi a magyar politikai fejlődésre gyakorolt, kizárólag csak nagy szónoki erejével és retorikai művészetével akarja magyarázni, az ezzel aligha fejtette meg ennek a hatásnak titkát. Ezt a hatást csak Apponyi egész politikai egyénisége magya-

rázza meg, amely ifjúságától kezdve a magyarság lelkével való szoros kontaktus keresésében és kifejlesztéséből nyilvánult meg. Csalhatatlan ösztönnel tudta felismerni ennek a népnek minden titkos vágyódását, összes reményeit és kívánságait. Senki nálánál jobban nem tudta ezeket megkapó formába önteni és átütő erejűvé tenni. Nála ez nem volt sohasem, amit ellenfelei egyidőben sűrűn szemére vetettek, népszerűség-hajhászás, mert találunk életében olyan időszakokat is, amikor bátran szembehelyezkedett azzal, ami népszerűnek látszott és nem tartozott sohasem azok közé, akiknek nincs más politikai céljuk, mint hogy lehetőleg ők arassák a legzajosabb tapsokat. Azt lehetne tán mondani, hogy Apponyi mindig a magyarság egy részének érezte magát, aki saját agyában és szívében a tökéletességig fejlesztette ki azt, ami homályosabb és elmosódottabb alakban az egész magyarság agyát és szívét mozgásban tartotta. Ezeknek a gondolatoknak és érzéseknek vált ő természetes szószólójává. Akik vele szemben állottak, államférfíui feladatukat abban látták, hogy a nemzetet visszatartsák oly vágyódásoktól és reményektől, melyeknek teljesedését — talán nem ok nélkül — Magyarország jövője szempontjából veszedelmeseknek tartották. Apponyi ellenben abban látta saját államférfíui feladatát, hogy a nemzet vágyódásainak és reményeinek kielégítésére megkeresse azokat a módokat, melyek szerinte az ország jövőjének nagy érdekeivel összeegyeztethetők voltak. A két felfogás között természetesen sok az érintkezési pont és mégis van köztük különbség is. Akik vele szemben álltak, a nemzet iskolamesterei akartak lenni, míg Apponyi a nemzet érzéseiteinek vezére volt. Akik vele szemben álltak, azok azt a problémát látták maguk előtt, miként lehet Magyarország jövőjét biztosítani a nemzeti vágyaknak megfelelő irányításával, sőt ha kell, elnyomásával. Apponyi ellenben annak a feladatnak szentelte magát, miként lehet a nemzeti vágyak teljesedését előbbre vinni azoknak a veszélyeknek dacára, amelyeket ezen vágyak teljes kielégítése a nemzetre nézve jelenthet. A gubernementális és a népvezér közötti ellentét fejeződött ki ebben. El lehet képzelni, hogy Apponyi azt a ritka szónoki erőt, mellyel őt a Gondviselés megáldotta, nem arra fordította volna, hogy a nemzet vágyainak hangot adjon, hanem arra, hogy ezekkel szembehelyezkedjék, amint ezt például régebbi fegyvertársa, Szüági Dezső tette. A politikai nézőponttól függ, hogy valaki ezt az ország szempontjából hasznos vagy káros fordulatnak tartotta volna-e. De bizonyos, hogy Apponyi egyéniségének hatása a magyar politikai gondolkodás fejlődésére ebben az esetben nem lett volna olyan jelentékeny, mint amilyenné vált azzal, hogy Apponyi a nemzet vágyainak teljesedése mellett kötötte le magát és ehhez az állásponthoz maradt hű.

Hogy Apponyi a nemzeti érzések és vágyak legkiválóbb és legjelentékenyebb szószólójává fog válni, azt bölcsőjénél nehéz lett volna előrelátni. Apja, gróf Apponyi György, a hatalmas udvari kancellár, a gubernementális mentalitású államférfiak közé tartozott, aki nem azt tartotta hivatásának, hogy a magyarság érzéseiteinek és vágyainak szószólója legyen, hanem azt, hogy ezeket a vágyakat, ha nem is elnyomja, de legalább is a realitás szűk medrébe szorítsa. Apponyi Albert serdülő korában, a 60-as években apja minden kétségbevonhatatlan haza-

fisága mellett éppen a nemzeti érzésű körökben népszerűtlen, helyenként talán gyűlölt egyéniség volt. Lélektanilag rendkívül érdekes tünény az a nagy elhajlás, amely az apa és a fiú politikai pályája között mutatkozik. Apponyi Albert is mint konzervatív politikus kezdte működését, apja nyomdokain járva. Konzervatív felfogásokat vallott a magyar közjogi kérdések terén is és csak pályája további folyamán állt évről-évre fokozódó szenvedéllyel a nemzeti irányzat szolgálatába, amely őt végül is a függetlenségi pártba vezette át. Ennek a sajátságos fejlődésnek legalább egyik okát talán éppen abban kell keresnünk, hogy Apponyi Albert, akivel szemben éppen családi tradíciójánál fogva a nemzeti körökben bizonyos bizalmatlanság és sok olyan előítélet nyilatkozott meg, amely őt bántotta, fokozott mértékben volt kénytelen ez előítéletek eloszlatása érdekében a maga nemzeti érzéseit, a nemzeti politika felé hajló elgondolásait és álláspontjait újból és újból hangoztatni és tettekkel is igazolni. Talán elejétől kezdve tartott attól, hogy saját nemzetében, amellyel azonosította magát, amelynek vágyait és törekvéseit önmagába felszívta, úgy fog jární, mint apja, akit minden komoly hazafisága sem tudott megmenteni attól, hogy a nemzetiedenség szemrehányásával találkozzék. Talán elejétől kezdve ott szunnyadt lelkében az eltökélt akarat, mindent elkövetni, hogy erre a sorsra ne jusson. De ez a veszély állandóan megvolt. Még a 80-as évek ellenzéki publicistái is gyanakodva néztek rá. Egyikük, Hentaller Lajos 1886-ban azt írja róla: „Apponyinak határozott szerencsétlensége az, hogy családja és családi tradíciói oly eszmék hívének jelölik őt, mely eszmék bizonyos ó-konzervatív mágnásokat egy fekete-sárga fonállal választanak el a hazafiaktól, ősei között egy sincs, aki a nemzeti eszméért, a magyar alkotmányért lelkesült vagy küzdött volna... Ezek az emlékek azok, amelyek miatt Apponyi Albert nem lesz, nem lehet soha népszerűvé a magyar középosztály előtt. A magyar ember nem feledi el a közmondást, hogy az alma nem messze esik fájától.“ Akik ilyen módon kételkedtek benne, azok tévedtek. Apponyi népszerű lett és a nemzeti eszmékért és a magyar alkotmányért jobban lelkesedett és többet küzdött a kételkedőknél. De talán ezek a kételyek, amelyekkel szemben találta magát, hozzájárultak ahhoz, hogy behajtsák őt a nemzeti ellenzék vezérének szerepébe. Érzékeny volt a vele szemben megnyilatkozó bizalmatlansággal szemben és afelett való aggodalmában, hogy ennek tápot adhatna, újból és újból mind erősebb állásfoglalásokkal akarta bebizonyítani, hogy az a nemzeti érzület, amelyet hangoztat, nála nem politikai opportunizmusból vagy a politikai érvényesülés vágyáért magára öltött idegen köpeny, hanem össze van nőve egész egyéniségével. Éppen az ellene megnyilatkozó előítéleteknél fogva Apponyi talán kevésbé érezte magát szabadnak, mint sokan mások, akik mint a nemzeti mozgalom vezérei kezdték meg pályájukat, hogy azt aztán elveik szegreakasztása után a miniszteri bársonyszékben végezhesék be.

Bármilyen is volt az a lelki fejlődés, mely Apponyit mindjobban a nemzeti törekvések felé sodorta, kétségtelen az, hogy az ő irányítói állásfoglalása ezeknek a törekvéseknek óriási lendületet adott. Hogy ez a magyar politikai fejlődés szempontjából üdvös volt-e vagy káros.

arról mindig el fognak térni a nézetek. Vannak, akik sajnálatosnak tartják, hogy az 1867-i kiegyezés sem teremtett megnyugvást a magyar nemzeti törekvések terén és hogy 1867 után is a magyar pártalakulásra közjogi szempontok gyakoroltak döntő befolyást. Akik ezt a nézetet vallják, azok azt tartják, hogy a magyar pártviszonyoknak ez az alakulása vitte bele a magyar nemzetet abba, hogy erejének javát az Ausztriával szemben nem mindig igazán fontos célokért folytatott közjogi harcokban merítette ki, amelyek egyfelől gyengítették azt a monarchiát, amelynek erőssége pedig Magyarország létérdekeinek biztosítása szempontjából elsőrangú fontosságú volt és másfelől nem hagytak időt a magyarságnak arra, hogy kellő figyelmet szentelhesen azoknak a többi problémáknak, melyeknek helyes megoldásától a történeti Magyarország fennmaradása függött volna, Igaz, hogy nem Apponyi volt az, aki ezt a fejlődést megindította és ha ezért a fejlődésért valakit felelősség terhel, akkor azt inkább Tisza Kálmán és az ő vezetése alatt álló balközépnek kell viselnie. Tisza Kálmán kormányrajutása után azonban és később, a 80-as években, Apponyi és az ő pártja, a mérsékelt ellenzék (később nemzeti párt) volt az, amely ezt a fejlődést megrögzítette. Lehet azonban más álláspontra is helyezkedni és azt vitatni, hogy a magyar pártviszonyoknak közjogi és nemzeti szempontok szerint való elrendeződése hasznosnak bizonyult. Az a körülmény, hogy a politikai harcokat Magyarországon majdnem kizárólag a nemzeti létet érintő kérdések uralták, lényegesen hozzájárult a nemzeti érzéseknek megerősítéséhez és kifinomodásához és ki tudja, hogy Magyarország, ha a kiegyezés utáni ötven esztendőben világnézetek körülötti pártharcok színhelyévé válik, amelyekben a nemzeti törekvések háttérbe szorulnak, a nagy megpróbáltatás időszakának bekövetkeztével ugyanazt a megacélozott nemzeti érzést és elhatározást tudta volna-e felmutatni.

Ennek az alakulásnak, amelynek megrögzítése körül Apponyinak igen nagy szerep jutott, volt a magyar politikai gondolkodásmód terén még egy másik igen fontos hatása: fenntartotta, fejlesztette és az újabb nemzedékekre is átvitte azt az erősen jogászi gondolkodást, amely a magyar politikát mindig jellemezte és sok tekintetben ma is jellemzi. A nemzeti követelmények megvalósításáért folyó harcot túlnyomóan jogászi fegyverekkel kellett folytatni, — kivált Apponyinak, aki a kiegyezési törvény alapján állt. Ennek a törvénynek hézagaiba, kétértelműségeibe és homályos fogalmazásaiba kellett bevetni azt a magot, amelyből a nemzeti követelések fája kinőhetett és talán ki is nőtt, — sajnos azon az áron, hogy maga a szikla szétrepedt, amelyet a nemzeti követelések állandó szilárd alapjának szántunk. Nincs nemzet a világon, ahol a politikai küzdelmek annyira jogászi fegyverekkel folynának, mint nálunk. Ez a jogászi gondolkodás véges-végig megnyilvánul a magyar népnek úgy bel-, mint külpolitikai mentalitásában. Ez a különbség különösen szembetűnik, ha a magyar politikai törekvéseket a kardinális fontosságú kérdésekben összehasonlítjuk például az angol politika szellemével. Azokban a nagy kérdésekben, amelyek előtt találta magát az angol politika az idők folyamán, a jog nem játszott ugyanazt a szerepet, mint nálunk. Az megrögzített egy létező alapot,

de azt nem tekintették soha a politikai élet alfájának és ómegájának és ha a politikai gondolkodás megkívánta, új jogot teremtettek. Magyarország ellenben mindig hajlott arra, hogy a nagy politikai kérdéseket olyanféleképp kezelje, mintha egy nagy per folyna, melyet jogászai érvekkel kell lefolytatni és megnyerni. Az angol és a magyar politika közötti különbség érthető. A jogászai szempontoknak a magyar politikai törekvésekbe való erős belejátszását megmagyarázza nálunk a magyar nemzetnek helyzete, az a körülmény, hogy folyton hatalmasabb erőkkel kellett megküzdenie és hogy ezekben a küzdelmekben másra, mint a jogra gyakran nem támaszkodhatott. Boldogabb nemzetek, amelyek nem állták szemben állandóan erősebb ellenfelekkel, akikkel szemben igazukért harcot kellett folytatniok, ezért tudják gyakran oly nehezen megérteni a magyar politikai törekvéseknek mindig erősen jogászai formulázását. Pedig ebben a magyar felfogásban van valami imponáló, feltéve, hogy az politikai belátással és a hatalmi erők megfelelő helyes értékelésével párosul. A magyar politikának az a jogászai beállítása, amely az elmúlt századokban mindig megvolt és amelynek a modern időkbe való átplántálására igen nagy befolyása volt Apponyinak is, értékes tulajdonság, amelyet érdemes gondosan megőrizni. Csak nem szabad arra az illúzióra vezetnie, hogy a jog magábanvéve elegendő a nemzeti célok megvalósítására. A jog csak eszköz erre, hatalmas eszköz, de nem egyetlen és egymagában nem is elegendő.

Apponyi nagysága és a magyar politikai életre gyakorolt hatása akkor domborodott ki legerősebben, amikor a nemzeti ellenzék vezére volt. Amikor 1901-ben a Széli-kormány idejében a kormánypártba ment át, ott soha nem érezte magát otthonosan. Széli Kálmán egy ügyesnek tartott taktikai fogással a képviselőház elnöki székébe ültette, azt vélvén, hogy ezzel Apponyi nagy befolyását sterilizálni tudja és hogy Apponyi a pártfonfekttséget megkívánó elnöki méltóságban ki lesz emelve a közjogi küzdelmekből. Csalódott. Apponyi elnöki állásában is a nemzeti élet teljességének kiépítésére irányuló törekvések exponense volt, ami csakhamar beigazolódott, amikor ő mint házelnök kénytelen volt — ha múltjával szakítani nem akart — ünnepélyesen fogadni azokat a küldöttségeket, amelyek a nemzeti követelések teljesítését sürgették és amelyeket többnyire az ellenzék szervezett meg a célból, hogy a kormányt sarokba szorítsa. Később Apponyi, mint a koalíciós kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere másodszor is a kormány padjaira került, ezúttal egy nemzeti kormány tagjaként. Miniszteri működésébe belevitte azt a lelkiismeretességet és buzgóságot, amely őt mindenben jellemezte; belevitte magasröptű eszméit is. Kifogástalan, de nem briliáns miniszter volt és gyakorlati alkotásai semmiben sem múlják fölül egy átlagos miniszter alkotásainak mértékét, melyeket ez a feladatuk magaslatán álló hivatalnokai segítségével ér el. Legkiemelkedőbb törvényalkotása a népiskolai oktatás újjászervezését célozta oly intézkedésekkel, amelyeket a nemzetségek maguk ellen irányulóknak tekintettek és amelyek később, mikor Magyarország területének nagy részei idegen uralom alá kerültek, ürügyül szolgáltak az ottani magyarság ellen irányuló hasonló intézkedésekre, — hozzáteszem, hamis ürügyül, mert az elszakított terü-

leteken élő magyarság elleni népiskolai politika nem egy helyen messze túlmént azokon a határokon, amelyeket az Apponyi-féle törvény betartott. Az Összeomlás után Apponyi maga is magánbeszélgetésekben ismételten kételyeket fejezett ki aziránt, hogy vajjon az 6 népiskolai törvényével helyes úton haladt-e és erős érvekkel hangoztatta, hogy legalább folytatni ezt a politikát a megcsonkult Magyarországon megmaradt nemzeti kisebbséggel szemben nem szabad, mert ezzel feláldoznánk minden lehetőséget arra az újjászületésre, a melyre a magyar nemzet vágyódik, ez pedig öngyilkos politika volna.

Az erős jogi érzék és a politikai kérdéseknek a jog szemszögéből való megítélése, ami Apponyi politikai egyéniségének egyik legerősebb és legvonzóbb jellemvonása, tükröződik vissza abban a felbecsülhetetlen értékű működésben is, amelyet Apponyi az összeomlás után mint a magyar legitimizmus elismert vezére kifejtett. E kérdésről tett nyilatkozatai szilárd épületét alkotják azoknak az alkotmányjogi megfontolásoknak, amelyeken a legitimizmus eszméje nyugszik. Alapjuk a jogfolytonosság elve, amely az egész magyar alkotmány fejlődésén végigvonul. Alkotmányt megváltoztatni másként, mint a király és a nemzet együttes akaratával, a jogfolytonosság megszakítását jelentené és forradalmi cselekedet volna, amelyen állandó állapotok ki nem alakulhatnak. A nemzeti élet állandósága szenvedne azáltal, ha a központi hatalom birtoklása körül oly intézkedések történének, amelyek nem gyökereznek a magyar nemzet ősi alkotmányában. A jogfolytonosságnak ez az elmélete lesz mindig a magyar legitimizmus legerősebb alapja és ennek az elméletnek kialakítása és a magyar közvéleményben való megrögzítése körül Andrássy Gyulával együtt Apponyi oly munkát végzett, amelyhez utódaiknak sem lehet több hozzátennivalójuk. Feltűnő azonban, hogy Apponyi, amikor a legitimizmusnak jogi alapjait így megvetette, igen keveset foglalkozott azokkal a politikai érvekkel, amelyek a legitimista gondolat alátámasztására szintén alkalmasak. Ezek a politikai megfontolások abból indulnak ki, hogy a kis és fenyegetett világpolitikai helyzetben élő Magyarország nem teheti ki magát azoknak a veszedelmeknek, amelyekkel a jövőben a magyar központi hatalomnak betöltése a nemzet jövőjére nézve járhat. Tekintve azt a kényes nemzetközi helyzetet, amelyben Magyarország él és tekintve a magyar pártküzdelmek szenvedélyességét, szükség van oly központi hatalomra, amely nem egy« pártok támogatásából meríti a maga tekintélyét, mert üyennek híjján a központi hatalom betöltése körüli küzdelmek a jövőben könnyen vezethetnek polgárháborúszerű összetűzésekre. Számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy amennyiben a sors úgy intézné a dolgokat, hogy valamely aggályos nemzetközi konstellációban kellene egyszer Magyarországnak a központi hatalom betöltéséről gondoskodnia, a külhatalmak igrkekezni fognak ennek a központi hatalomnak mikénti betöltésére befolyást szerezni, sőt esetleg ezen külhatalmak egyikének-másikának külön-külön jelöltjei lesznek, akiknek kezére akarják juttatni a központi hatalmat Magyarországon a korrupció és az erőszak minden eszközének felhasználásával, ami aztán könnyen oly fejleményekre vezethet, mint amilyenekre Lengyelország történelmében találunk

elrettentő példákat. Ezek a megfontolások, amelyek a központi hatalom birtoklásának egy az alkotmány ősi intézkedéseiben gyökerező állandó megrögzítését politikai szempontból is szükségesnek tüntetik fel, szintén éltek Apponyiban, de a legitimizmus melletti beszédeiben nem játszottak különös szerepet, de ő ebben a kérdésben is hű maradt egyéniségéhez, amely, ha csak tehette, a politikai argumentumok zavaros atmoszférájából szívesen menekült át a jogi elgondolások kristálytisztá levegőjébe.

A politika terén, amennyiben az nem volt közjogi politika, Apponyi azokhoz tartozott, akik a nemzet óhajait és a kor kívánalmait a leghamarabb érezték meg és akik belőlük a leghatározottabban vonták le a szükséges következtetéseket. A magyar politikai élet igen sok értékes ösztönzést köszönhet neki. Ha az angol mondást vesszük zsinórmértékül, amely szerint a liberalizmus szelleme a népben való bizalom, mérsékelve az okosság által, míg a konzervativizmus szelleme a nép iránt való bizalmatlanság, mérsékelve a félelem által, — akkor Apponyit a liberalizmus könyvelheti el a maga hívének. Talán az ő esetéből hozzá lehet tenni, hogy az ő liberalizmusát bizonyos vonatkozásokban mérsékelte mély vallásos meggyőződése is, hithű katolicizmusa, ami különösen az egyházpolitikai harcokban jutott kifejezésre. Ilyen értelemben ő maga is emlékirataiban a liberalizmus hívének mondja magát, amikor azt mondja: „Én mindenkor híve voltam a liberalizmus azon alaptételeinek, amelyeknek érvényreemelése az ő halhatatlan érdeme. Ezek: a jogállam, a jogegyenlőség, a személyes és politikai szabadság és minden, ami ebből keletkezik. Ezeket az elveket képviselem és képviseltem akkor is, amikor a divat a liberalizmus ellen fordult. De... az európai liberalizmus súlyos eltévelyedésének tartottam és tartom azt az egyházellenes irányt, amely magát abba befészkelte.“ Apponyi azok közé a nemzeti politikusok közé tartozott, akik a leghamarabb jöttek rá arra, hogy a háború előtti időben fennállott szűk választási jogot nem lehet többé fenntartani. Az elsők közé tartozott, akik érdeklődtek és érdeklődést kelteni igyekeztek a szociális haladás kérdései iránt. Egyike volt azoknak a keveseknek, akik a forradalmi időköt követő zavaros időszakban bátran foglaltak állást a jogrendnek a szélső jobboldali elemek részéről való megzavarása ellen. Végig következetes volt az új szabadságjogok megvédésében és az a határ, amelyen belül ezekben a kérdésekben nem ismert kompromisszumot, igen távan volt megvonva. Engesztelhetetlen harcosa volt a közéleti tisztaságnak, amelyért való küzdelem — a magyar politika dicséretére legyen mondva — a kiegyezés óta jóformán az egész magyar parlamenti történeten végigvonul, talán erősebb mértékben, mint sok olyan országban, ahol e téren Magyarországgal összehasonlítva inkább több mint kevesebb kifogásolni való akadt. Élete végéig nem szűnt meg tisztultabb választási erkölcsöket sürgetni és élete utolsó éveiben állandóan követelte a jelenlegi választási rendszernek megváltoztatását és a titkos választójog bevezetését. A magyar nemzet legmagasabb erkölcsi ideáljai voltak az ő személyében megtestesülve. Neki a politika nem az volt, mint másnak, nem eszköz bizonyos feladatok megvalósítására, — még kevésbé természetesen bizonyos egyéni célok eléré-

sére — hanem a nemzet erkölcsi öntudatának egyik megnyilvánulása. Ez magyarázza meg azt a kivételes szerepet, amelyet a parlamentben — kivált az utolsó években — elfoglalt. Ha megszólalt, a hallgatóságnak az volt az érzése, hogy itt nem csupán egy politikus beszél, aki bizonyos osztály- vagy pártérdekeket szolgál, vagy a legjobb esetben bizonyos határozott eszméket és elgondolásokat akar keresztülvinni, hanem a magyarságnak múltó politikai konstellációktól független lelkiismerete szólal meg. Éppen ezért — hisz a lelkiismeret szavára hallgatni nem kényelmes dolog — tekintélye nagyobb volt, mint befolyása. Tekintélye korlátlan volt, befolyása gyakran megtört kicsinyes érdekeken.

Egyénisége talán a leghatalmasabban nemzetközi téren bontakozott ki a háború utáni időkben. Az az örök értékű hatalmas beszéd, amellyel a trianoni békének Magyarországra való rákényszerítésekor a magyar nemzetnek a békével szemben való álláspontját jelezte, a nemzet lelkéből fakadt. Az akkor több mint hetvenéves Apponyi egy félszázadon keresztül mindenki másnál inkább törekedett arra, hogy az egész nemzet szívével érezzen, az egész nemzet agyával gondolkozzék, és senki más ezt nagyobb tökélyel nem érte el. Ez a teljes összeforrottság Apponyi és a magyar nemzet között nyilvánult meg Apponyi mesteri ékesszólásán keresztül ebben a beszédben, amely a magyar nemzet erkölcsi fölényének fényes megnyilatkozása volt. A világesemények folyását a legragyogóbb és leghatalmasabb beszéd sem képes megváltoztatni, kivált akkor nem, ha a világ sorsának intézése elvakult és kicsinyes emberek kezében van, de a magyar ügy elbukásának tudomásulvétele és vele egyidejűleg a magyar nemzet élniakarásának bejelentése nem történhetett volna meg nagyobb méltósággal.

Apponyi szerepe azután mindinkább eltolódott azoknak a kérdéseknek terére, amelyek Magyarország nemzetközi helyzetével voltak kapcsolatosak és amelyek az utolsó tíz évben jórészt a Népszövetségben dőltek el. Erre a szerepre Apponyi kiválóan alkalmas volt, nemcsak ritka nyelvtelenségénél és szónoki erejénél fogva, hanem ama idealizmus révén is, amely őt egész életében vezette. Jó előiskolája is volt erre a feladatra: az Interparlamentáris Unió, amelynek konferenciáin állandóan résztvett, minden alkalommal nagy szónoki sikereket aratva. A világ államférfiainak genfi gyülekezete felszólalásait mindig osztatlan érdeklődéssel és figyelemmel kísérte, — de ez az érdeklődés eleinte inkább csak az esztétikai élvezetnek szólt, amelyet egy nagy szónok meghallgatása nyújt. Azok, akik a Népszövetség atmoszférájában éltek, eleinte túlmereveknek, túlságosan tiltakozásszerűeknek, túlságosan jogásziaknak tartották felszólalásait. Ez azonban csakhamar megváltozott. Apponyi rövid egy-két év alatt teljesen beleélt magát a Népszövetségnek reá nézve eleinte idegen légkörébe. Mind jobban és jobban tudta a magyar nemzet céljait és törekvéseit bekapcsolni abba az ideológiába, amelyben a Népszövetség tagjai éltek és amelyhez mindenkinek alkalmazkodnia kell, aki ebben a testületben hatást akar elérni, ha mégoly jól tudja is, hogy sokaknál nem is ideológiáról, hanem pusztán csak egy bizonyos frazeológiáról van szó. A Népszövetség eszméjének egy buzgó apostola, ki eleinte idegenkedve hallgatta

Apponyi beszédeit, mert azok szerinte: „termékeden régi kontroverziák felélesztésével csak zavarják a nemzetközi együttműködés szellemét“, már 1926-ban elragadtatással beszél Apponyi népszövetségi szónoklatairól. „Egyeden európai államférfiú részéről sem hangzott el emlékezetesebb fejtegetés egy emelkedett szellemben vezetett nemzetközi politikáról, — írja egyik levelében — mint amely Apponyi grófnak az utolsó másfél év során Genfben tartott beszédeiben van lefektetve. Ezek a nemes indulattól áthatott beszédek, telve nemcsak azzal a bölcsességgel, amelyet a közügyekben szerzett hosszú tapasztalat ad, hanem egy a távol jövőbe látó bölcsnek teremtő és alkotó képzetével is, egészen új Apponyit varázsoltak elének,“ Apponyi bízott a Népszövetségben, bár annak hibáit és tökéletlenségeit nálánál jobban senki sem ismerte és senki nem érezte. Átfogó európai gondolkodás kezdett kialakulni benne és élete végéig szüntelen szellemi munkával azon dolgozott, hogy összeegyeztesse ezt a gondolkodást a magyarság érdekeivel és céljaival, valamilyen magasabb harmóniát teremtve közöttük. A Népszövetség valóban alkalmas tér volt Apponyi nagy képességeinek kifejtésére. Nyelvtudásán és szónoki tehetségén kívül alkalmassá tette erre a feladatra nagy eszmék iránt való fogékonysága és ritka képessége új gondolatok felfogására és asszimilálására, amely fiatal emberek által irigyelhető mértékben megvolt benne egészen haláláig.

Leghatalmasabb fegyvere volt hosszú politikai pályáján nagy szónoki ereje. Abban a két emberöltőnyi korszakban, amelyben Apponyi ott állt a magyar politikai arénában, nem volt senki, akit a szónoki művészet terén vele egy sorba lehetett volna állítani, és talán a múltban is csak Kossuth Lajos szónoki erejét lehetett Apponyiéval összemérni. Gyönyörű, mély és zengzetes hangja volt, amely még akkor is lebilincselte a hallgatót, ha köznapi dolgokról beszélt. Hangja erős volt és dacára ennek lágy, tiszta és erős rezonanciát keltő, úgy-hogy könnyen töltötte meg a legnagyobb termet is, sőt szabad ég alatt is elhatok a legtávolabb állók füléig. Gondolatai minden árnyalatának tökéletes kifejezésre juttatására a legválasztékosabb szavak és fordulatok hihetetlen tömege állt rendelkezésére. Szófüzése és mondatfüzése tökéletes volt és sohasem tette a mesterkéeltség benyomását. Ajkairól a legbonyolultabb körmondatok simán és természetesen folytak. Sohasem akadozott, sohasem ismételte egyeden szavát sem, soha feleslegeset nem mondott, soha szünetet nem kellett tartania gondolatainak rendbehozatalára és sohasem vesztette el a beszéd fonalát. Nem volt beszédeiben semmi terjengősség vagy felesleges szószaporítás. Róla is el lehet mondani, amit egy angol államférfiúról mondtak, hogy: „tudott beszélni dőlt betűkben“, azaz pusztán hanghordozásával, hangjának modulálásával ki tudta emelni egyes szavainak vagy mondatainak jelentőségét. Minden egyes beszédét a magyar szónoki stílus mintaképének lehet tekinteni. Érvelése világos volt, korrekt és teljesen áttetsző, üres hatásadászás sohasem volt bennük. Mestere volt a legbonyolultabb argumentumok művészi felépítésének és premisszát premisszára rakva, ellenállhatatlanul vitte tovább hallgatóságát a maga konklúziói felé. A hallgatóssággal való ösztönszem

kontaktusa mindig megvolt. Ha szükséges volt, mindig rendelkezésére álltak hatásos fordulatok, amelyekkel hallgatói szívét mozgásba hozta. Könnyen talált szerencsés illusztrációkat nézeteinek megtámasztására és gyakran csillant fel szavaiban meleg humor. A retorika csúcspontjait látszólag minden megerőltetés nélkül érte el. Sohasem mutatta a szellemi fáradtságnak még nyomait sem. Érveit bármely pillanatban, különösebb előkészület nélkül, mintegy ösztönszerűen tudta felvonultatni, mindig szigorú logikai felépítéssel, mindig a legválasztékosabb nyelvezetben, mindig a hallgatóságot magával ragadó eszmefűzéssel. Hoz azonban mind a szónokművészetnek úgyszólván külsőségeihez tartozik. Ami Apponyi szónoklatainak teljes értékét megadta, végeredményben mégis az a nagy egyéniség volt, amely ezekben a megnyilatkozásokban visszatükröződött. Beszédei egy erkölcsi magaslaton álló nagy szellem megnyilvánulásai voltak. A legmagasabb perspektívából tekintette át azokat a kérdéseket, amelyekkel foglalkozott és magasröptű eszmék fényét vetítette rájuk. Erős érzések és mély meggyőződések fogtak össze szónoki megnyilatkozásaiban. Valaki azt mondta, hogy a szónokművészet apja az értelem, anyja a lelki indulat, — mindkettő megvolt a szónok Apponyiban. Ő maga mondja emlékirataiban, hogy minden gyakorlottsága dacára mindig bizonyos belső izgalommal állt fel szólásra. „Ha lelkem nem melegszik meg, — teszi hozzá — nem tudok szónokolni.“ Akár kis, akár nagy dolgokról beszélt, mindig egész lelkét fektette bele abba, amit mondott. Magas kultúrája, amely klasszikus forrásokból nyerte első táplálékát, de azután mindvégig mohón szívta fel magába és asszimilálta a modern eszméket is, — nagy szellemi és lelki komolysággal párosult benne. Nem lett volna olyan nagy szónok, ha nem lett volna nagy egyéniség.

Most elvesztettük őt. Az utolsó időben úgy állt közöttünk, mint egy utolsó sudár fenyő letarolt erdő közepett. És a magyar nép szívszorongva várja, fog-e onnan kinőni valaki, aki hozzá hasonló.